

LABORATORIUM OPTYKI GEOMETRYCZNEJ I INSTRUMENTALNEJ

ĆWICZENIE OG-3 POMIAR ABERRACJI SOCZEWEK

1 Cele ćwiczenia

Obserwacja i pomiar aberracji w układach optycznych (soczewkach). Poznanie przyczyn powstawania aberracji i możliwości ich kompensacji.

2 Zakres wymaganych zagadnień wstępnych

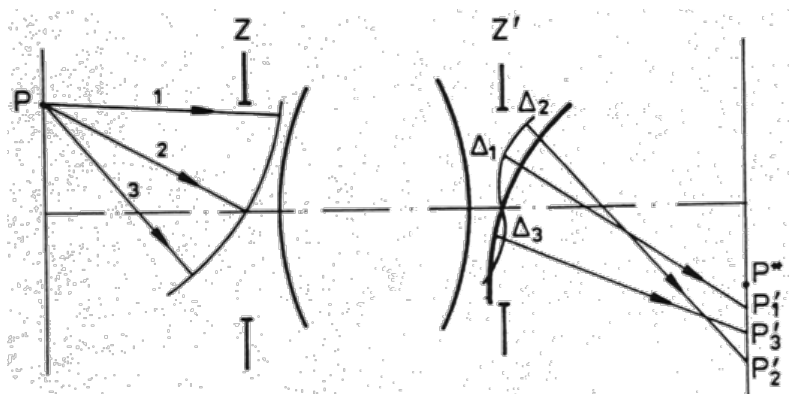
Do poprawnego wykonania ćwiczenia niezbędna jest znajomość poniższych zagadnień, weryfikowanych w trakcie egzaminu wstępnego:

- budowa podstawowych układów optycznych,
- dyspersja chromatyczna,
- klasyfikacja aberracji optycznych – podział na aberracje w ujęciu Seidela i Zernikego,
- bieg promieni światła w układach aberracyjnych,
- astygmatyzm w układach optycznych (definicja, rodzaje).

3 Wstęp teoretyczny

Idealny układ optyczny charakteryzuje się stygmatyzmem, co znaczy, że obrazem każdego punktu w przestrzeni przedmiotowej jest także punkt w przestrzeni obrazowej. Rzeczywiste układy optyczne posiadają aberracje, które powodują, że obrazem punktu jest pewien rozkład natężenia, który często można zwizualizować w płaszczyźnie obrazowej jako plamkę tzw. aberracyjną o nieregularnym kształcie, przy czym jej kształt i rozkład natężenia zależy od cech układu.

Można powiedzieć również, że układ optyczny przekształca falę sferyczną (kulistą), pochodzącą z punktowego źródła światła w falę nie-sferyczną, jak pokazano na rys. 1. Trzy przykładowe promienie, oznaczone numerami 1, 2 i 3, wychodzące z punktu P, po przejściu przez układ optyczny nie trafiają w punkt P*, którego położenie określają reguły optyki geometrycznej, lecz przecinają płaszczyznę obrazu w punktach P'1, P'2 i P'3. Wielkości Δ_1 , Δ_2 i Δ_3 to odstępstwa frontu faloowego od idealnego frontu sferycznego. Z i Z' to źrenice: wejściowa i wyjściowa układu, odpowiednio.

Rysunek 1. Ilustracja przekształcenia sferycznej fali z punktowego źródła światła w falę o froncie zniekształconym przez aberracje.

Aberracje można podzielić na monochromatyczne i chromatyczne. Aberracje monochromatyczne występują nawet, jeśli układ jest oświetlony falą o jednej długości fali, zaś chromatyczne wynikają ze zjawiska dyspersji chromatycznej, które powoduje, że padające światło jest rozszczepiane w wyniku istnienia różnych współczynników załamania dla różnych długości fali.

Istnieją dwa najpopularniejsze opisy aberracji monochromatycznych: Seidela i Zernikego. Opis Seidela polega na rozwinięciu funkcji sinus, występującej w analizie załamania promienia światła na powierzchni sferycznej, w szereg Taylora w przybliżeniu trzeciego rzędu. W wyniku, uzyskuje się wyrażenia na kilka znanych aberracji, które można łatwo zaobserwować w układach optycznych. Są to: *aberracja sferyczna, koma, astygmatyzm i krzywizna pola (związane ze sobą), oraz dystorsja*. W ujęciu Zernikego, z kolei, dokonuje się rozwinięcia opisu frontu falowego na wielomiany Zernikego, które opisują nieskończenie wiele aberracji coraz wyższych rzędów. Kilka aberracji niższych rzędów odpowiada aberracjom w opisie Seidela.

Aberracje chromatyczne pojawiają się, gdy układ optyczny jest oświetlony przez światło nie-monochromatyczne. Powoduje, że powstający obraz jest w innym miejscu oraz innej wielkości, dla każdej długości fali.

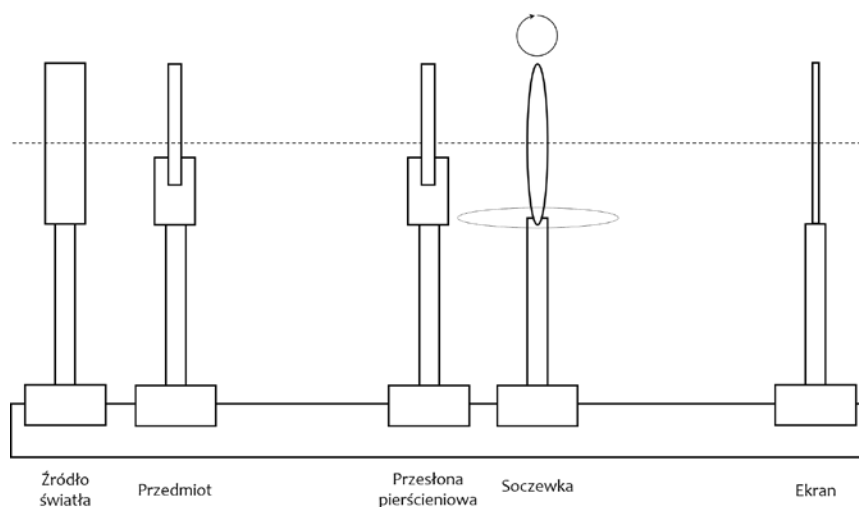
Aberracje układów optycznych są z reguły niepożądane i konstruktorzy stosują zespoły soczewek, często asferycznych, w celu minimalizacji aberracji i uzyskania jak najlepszego obrazu. Na przykład achromatyczne układy soczewek są w stanie zniwelować aberrację chromatyczną dla kilku długości fali i znacznie zmniejszyć dla pozostałych. Istnieje wiele konstrukcji zespołów soczewek minimalizujących aberracje, które są rozwijane niemal od początku historii optyki.

W przypadku układu optycznego oka pomiar aberracji pozwala m.in. na określenie najlepszego sposobu korekcji, stanu powierzchni oka, czy obiektywne (przedmiotowe) wyznaczenie osi astygmatyzmu. W szczególności, analiza współczynników wielomianów Zernikego frontu falowego przechodzącego przez układ optyczny oka i powracającego po odbiciu od dna oka, pozwala na szczegółową analizę aberracji, także w ujęciu epidemiologicznym.

4 Opis elementów części pomiarowej ćwiczenia

Układ pomiarowy

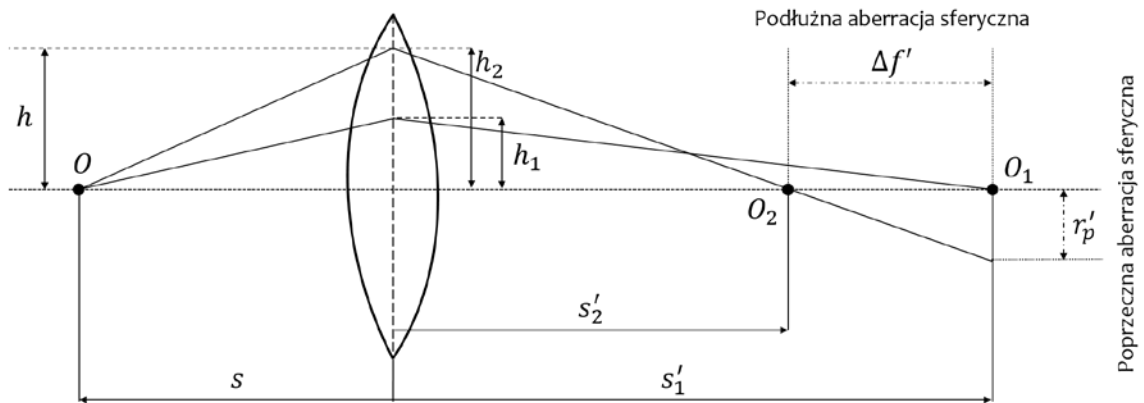
Układ pomiarowy oraz rozmieszczenie poszczególnych jego elementów przedstawiono na rysunku 2. Poniżej zebrano wskazówki ułatwiające zestawienie układu do pomiaru poszczególnych aberracji.

Rysunek 2. Układ do pomiaru aberracji sferycznej, chromatycznej i astygmatyzmu.

Aberracja sferyczna (rys. 3)

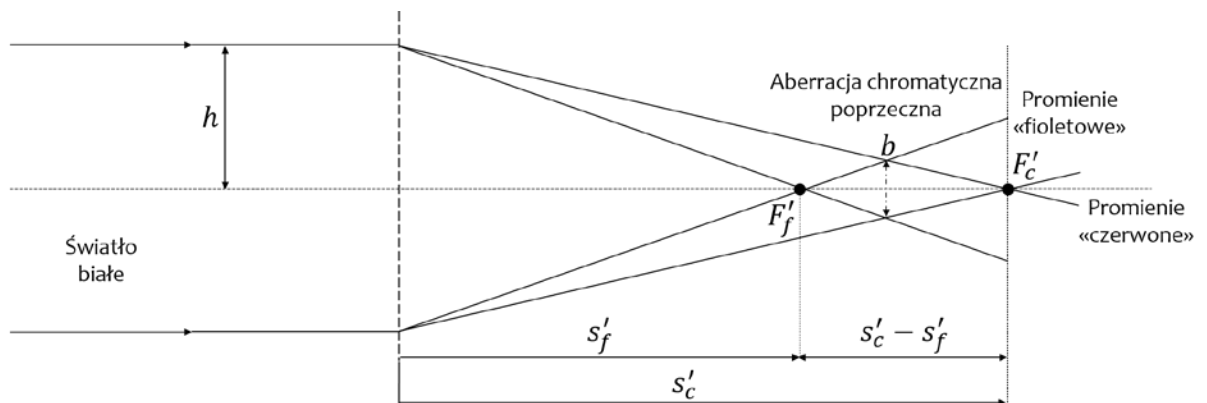
- barwa światła niebieska lub czerwona
- przedmiot – przysłona z wyciętym krzyżem
- 5 przyston pierścieniowych o różnych rozmiarach
- soczewka skupiająca
- ekran

Rysunek 3. Bieg promieni w przypadku aberracji sferycznej.

Aberracja chromatyczna (rys. 4)

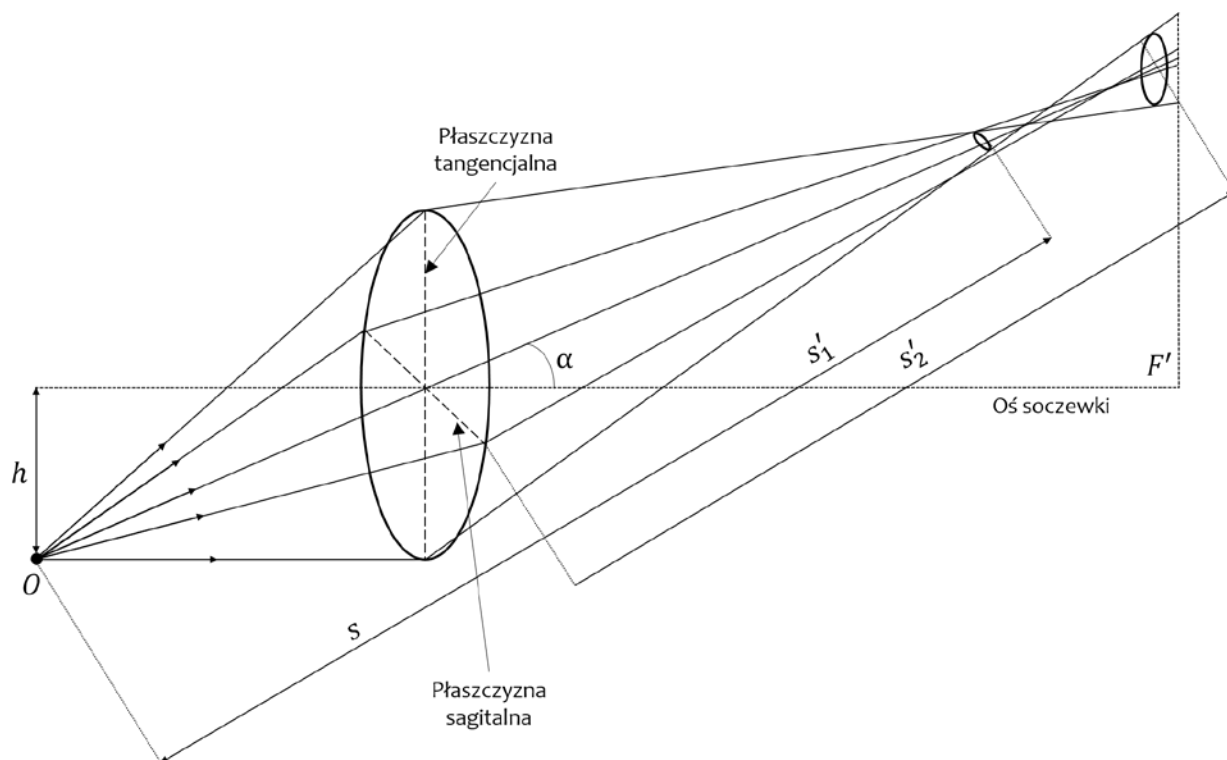
- barwa światła niebieska i czerwona
- przedmiot – przysłona z wyciętym krzyżem
- przysłony pierścieniowe o różnych rozmiarach
- soczewka skupiająca
- ekran

Rysunek 4. Bieg promieni w przypadku aberracji chromatycznej.

Astygmatyzm (rys. 5)

- barwa światła niebieska lub czerwona
- przedmiot – przysłona z wyciętym krzyżem
- soczewka skupiająca z podziałką, umożliwiającą odczyt kąta pod jakim jest ustawiona soczewka względem osi optycznej
- ekran

Rysunek 5. Bieg promieni w przypadku astygmatyzmu wiązki skośnej.

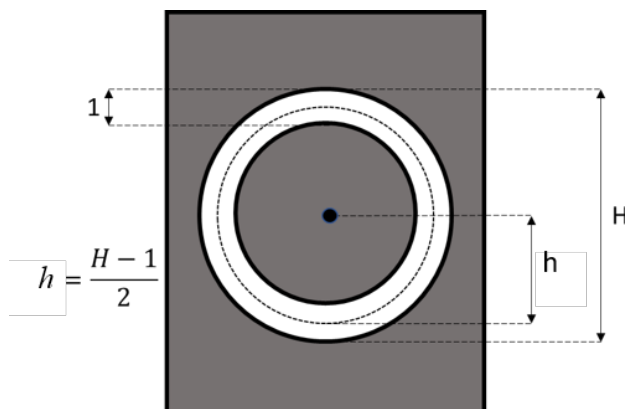
Dystorsja

- barwa światła niebieska lub czerwona
- przedmiot – przysłona z wyciętą siatką kwadratową
- soczewka skupiająca
- ekran

5 Przebieg pomiarów**5.1 Aberracja sferyczna – podłużna i poprzeczna**

1. Umieścić na ławie optycznej źródło światła oraz przysłonę z wyciętym krzyżem (przedmiot). Aby uzyskać głębię ostrości przedmiot powinien znajdować się ok.15–20 cm od źródła światła.
2. Ustawić soczewkę między ekranem a przedmiotem i przysłonić ją przysłoną z małym otworem kołowym.
3. Po znalezieniu ostrego obrazu na ekranie określić odległości: świecącego przedmiotu i ekranu od środka optycznego soczewki, odpowiednio s i s' (w przybliżeniu wszystkie pomiary wykonywać od brzegu koników na ławie optycznej).

4. Pomiary opisane w punkcie 3 wykonać dla czterech różnych wartości s i s' (po 2 pomiary na osobę).
5. Wyznaczyć ogniskową soczewki f'_0 .
6. W sposób opisany w punktach 2, 3, 4, wyznaczyć ogniskowe dla innych stref soczewki f'_1, f'_2, f'_3, f'_4 używając przysłon pierścieniowych o rosnącym promieniu pierścienia.
7. Przysłonę o najmniejszym promieniu należy potraktować jako punkt tzn. przyjąć wartość promienia $h = 0$. W przypadku pozostałych wyznaczyć przy pomocy suwmiarki promienie stref soczewki h_i ($i = 1, 2, 3, 4$), przez które przechodzi światło (tj. określić wartość promieni kolejnych przysłon pierścieniowych). Podpowieź:

Rysunek 6. Metoda pomiaru promienia przysłony.

8. Obliczyć wartość podłużnej aberracji sferycznej $\Delta f'_i$ dla różnych stref soczewki i sporządzić wykresy:

a) $\Delta f'$ w funkcji h , $\frac{\Delta f'}{f'_0}$ w funkcji $\frac{h}{f'_0}$

b) $\frac{\Delta f'}{f'_0}$ i $\frac{h}{f'_0}$ wyrazić w procentach.

9. Obliczyć wartość poprzecznej aberracji sferycznej dla $h_{max} = h_4$ ze wzoru

$$r_p = \frac{h_4}{f'_4} \Delta f'.$$

10. Wszystkie wyniki umieścić w tabeli 1.
11. Przeprowadź rachunek błędów wyznaczenia aberracji poprzecznej.

5.2 Aberracja chromatyczna – podłużna i poprzeczna

Z powodu braku możliwości wyznaczenia wartości ogniskowych obrazowych f'_c i f'_f dla odpowiednich linii Fraunhofera, należy wyznaczyć aberrację chromatyczną dla światła czerwonego i niebieskiego.

1. Umieścić na ławie optycznej źródło światła o barwie czerwonej oraz przysłonę z wyciętym krzyżem (przedmiot).
2. Między ekranem a przedmiotem wstawić soczewkę oraz przysłonę pierścieniową o promieniu h_3 .
3. Wyznaczyć pięciokrotnie wartość ogniskowej f'_c .
4. Powtórzyć pomiary dla światła niebieskiego i wyznaczyć wartość ogniskowej f'_f .
5. Obliczyć wartość podłużnej aberracji chromatycznej $\Delta f' = f'_c - f'_f$ i wyrazić ją w procentach względem „średniej” wartości ogniskowej $f' = (f'_c + f'_f)/2$, tj.

$$\frac{\Delta f'}{f'} = 2 \frac{f'_c - f'_f}{f'_c + f'_f}$$

6. Obliczyć wartość poprzecznej aberracji chromatycznej na podstawie pomiarów wg. wzoru:

$$b = 2 \frac{f'_c - f'_f}{f'_c + f'_f} h_3$$

7. Wszystkie wyniki umieścić w tabeli 2.

5.3 Astygmatyzm

1. Umieścić na ławie optycznej dowolne źródło światła oraz przysłonę z wyciętym krzyżem.
2. Ustawić na ławie optycznej soczewkę w takim położeniu, aby obraz świecącego krzyża znajdował się na osi optycznej soczewki (przy kącie skręcenia soczewki $\alpha = 0$) – na ekranie powinien powstać ostry obraz krzyża, leżący również na osi optycznej soczewki.
3. Skręcić soczewkę o kąt $\alpha_1 = 10^\circ$ (promień główny wychodzący z przedmiotu jest wówczas nachylony pod kątem α_1 względem osi soczewki).
4. Przesuwając ekran, znaleźć takie jego położenia, przy których powstają obrazy liniowe: pionowy i poziomy oraz wyznaczyć odległość między tymi dwoma położeniami ekranu korzystając ze wzoru:

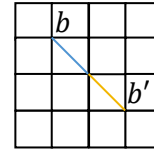
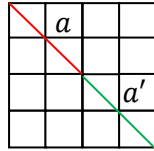
$$a = a^+ - a^-.$$

5. Powtórzyć pomiary opisane w punkcie 4 dla kątów skręcenia soczewki $\alpha = 10^\circ, 15^\circ, 20^\circ, 25^\circ, 30^\circ$.
6. Pomiary z punktów 4 i 5 powtórzyć skręcając soczewkę w przeciwną stronę.
7. Wszystkie wyniki umieścić w tabeli 3.
8. Sporządzić wykres $a(\alpha)$.

UWAGA: przed przystąpieniem do pomiarów należy sprawdzić, czy soczewka daje symetryczne obrazy przy skręceniu w prawo i w lewo.

5.4 Dystorsja

1. Umieścić na ławie optycznej dowolne źródło światła oraz przysłonę z wyciętą siatką kwadratową.
2. Ustawić na ławie optycznej soczewkę skupiającą.
3. Ustawić ekran w takiej odległości od soczewki, aby uzyskać na nim ostry obraz przedmiotu.
4. Dokonać pomiaru stopnia dystorsji przez porównanie długości przekątnej siatki kwadratowej oraz jej obrazu – wykonać pomiar odcinków a, a', b, b' utworzonego obrazu (rys. 7) oraz przekątnej siatki na przysłonie.
5. Wyniki pomiaru nanieść na wykres, gdzie na jednej osi jest zaznaczona długość przekątnej na przysłonie, a na drugiej długość przekątnej na ekranie (odpowiednio umieścić wyniki pomiarów poszczególnych odcinków).

Rysunek 7. Pomiar stopnia dystorsji.

5.5 Obserwacja komy

1. Umieścić na ławie optycznej dowolne źródło światła oraz przysłonę z małymi otworami.
2. Ustawić na ławie optycznej soczewkę skupiającą.
3. Ustawić ekran w takiej odległości od soczewki, aby uzyskać na nim obraz obiektu.
4. Wykonać zdjęcie, które stanowić będzie załącznik do sprawozdania.

6 Literatura

1. Nowak J., Zajac M., *Wstęp do optyki*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, Wrocław 1995.
2. Ratajczyk F.: *Instrumenty optyczne*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, Wrocław 2005.
3. Błaszczak U.J., Rafałowski M.: *Podstawy Optyki – materiały pomocnicze do ćwiczeń rachunkowych i laboratoryjnych*, Wydawnictwo Politechniki Białostockiej, 2004 .
4. Józwicki R., *Optyka instrumentalna*, Wydawnictwo Naukowo Techniczne, Warszawa, 1970.

Tabela 1. Wyniki pomiarów do wyznaczania aberracji sferycznej

h	pozycja przedmiotu	pozycja soczewki	pozycja ekranu	s	s'	f'	$\bar{f}'$	r_i	$\Delta f'$
0									X
1									
2									
3									
4									

Tabela 2. Wyniki pomiarów do wyznaczania aberracji chromatycznej

typ źródła światła	pozycja przedmiotu	pozycja soczewki	pozycja ekranu	s	s'	f'	$\bar{f}'$
czerwone							
niebieskie							

Tabela 3. Wyniki pomiarów do wyznaczenia astygmatyzmu

α	pozycja ekranu	
	obraz tangencjalny (a^+)	obraz sagitalny (a^-)
-30°		
-25°		
-20°		
-15°		
-10°		
0°		
10°		
15°		
20°		
25°		
30°		